

Geestrijk bad in de Paaskerk

‘O heilges Geist- und Wasserbad’ BWV 165

De Bach Cantorij Baarn sluit de lente af in de Paaskerk aan de Oude Utrechtseweg met cantate 165. De bijbehorende interkerkelijke dienst, waarin ds. Marleen Kool voorgaat, begint om 19.30 uur. Als solisten treden aan Nicole Fiselier, sopraan, David Cohen, altus, Dolf Drabbels, tenor, en Allard Veldman, bas. Solisten, koor en orkest van de cantorij staan voor de laatste keer onder leiding van dirigent Bas Ramselaar. Concertmeester is Hans Lub en Henk van Zonneveld tekent voor alle orgelpartijen.

BWV 165: de kracht van Salomon Franck (1659-1725)

Veel doet vermoeden dat Bach deze cantate componeerde tijdens zijn verblijf in Weimar (1708-1717) voor zondag Trinitatis, de eerste zondag na Pinksteren, toen 16 juni 1715. Vanaf 1714 begon Bach met een regelmatige productie van cantates. Anders dan bij de gelegenheidswerken uit de tijd vóór Weimar zocht en vond Bach nu geschikte cantateteksten in gedrukte bundels. Die van Salomon Franck, hofdichter in Weimar, genoten daarbij zijn voorkeur. Ook de tekst van BWV 165 komt uit één van Francks bundels: *Evangelisches Andachts-Opffer* (1715).

Diens libretti zijn ongetwijfeld vanuit theologisch perspectief het meest diepgaand en in taalgebruik zeer poëtisch en beeldsprakig. In BWV 165, *O heilges Geist- und Wasserbad*, baseert Franck zich doelgericht op de voorgeschreven evangelielezing voor Trinitatis, waarin Jezus de joodse schriftgeleerde Nicodemus uitlegt dat het eeuwige leven slechts bereikbaar is voor degene die door de doop met water is herboren tot een leven in de geest (Joh.3: 1-15). Met emotioneel beladen woorden en aansprekende metaforen illustreert Franck dit toch niet zo eenvoudig te vatten thema van de doop.

BWV 165: de kracht van Johann Sebastian Bach (1685-1750)

Het zal duidelijk zijn dat de inspirerende tekst van Franck een uitstekend vertrekpunt bood voor Bachs geniale componeertalent in deze vrij zelden uitgevoerde cantate. Dat laatste heeft vast te maken met het feit dat uitdagende koorpartijen of een pakkende sinfonia ontbreken. De gehele cantate is instrumentaal uiterst sober bezet: geen toeters en bellen, zelfs de vertrouwde hobo(s) klinken niet. Slechts een strijkkwartet, continuo en fagot. Het vierstemmige vocale ensemble klinkt pas in het eenvoudig geharmoniseerde slotkoraal (*stylus simplex*). Maar de vier solostemmen krijgen in de vijf voorgaande delen veel spannende noten, vormen en structuren voor de kiezen.

De kracht van de slang: symbool van eeuwigheid

De sopraanaria (1) lijkt een rondo, maar blijkt een vernuftig opgezette vierstemmige fuga te zijn. De tekst van de aria vat de leer van de doop beknopt samen. Natuurlijk schildert Bach met vocale melisma's de kernbegrippen *Wasser* en *Leben*. De muziek is zowel ‘waterrijk’ als visionair. De religieuze extase die wordt gesuggereerd op de woorden ‘*und uns das neue Leben schenket*’ is ronduit virtuoos. De titel van de cantate levert de eerste en de laatste woorden van deze aria: de slang bijt al vast in zijn eigen staart.

Het slechts door continuo (*secco*) begeleide bas-recitatief (2) leidt vervolgens naar de altaria. Ook deze aria (*secca*) steunt slechts op begeleiding door het continuo (3). Bach kiest hier heel

doeltreffend voor de siciliano maatsoort (12/8), een langzame gigue, een weldadige, herderlijke dans in aangenaam mineur. Tijd voor reflectie. Uitgebeelde kernwoorden zijn nu *freue* en *Lebenszeit*. Na twee ‘droge’ (secco) delen kun je er donder op zeggen dat een rijker geïnstrumenteerd deel volgt. Zelfs als het een recitatief is (4). Opnieuw voor bas, maar nu met inzet van het gehele instrumentarium en zo vrij opgezet dat het wel een improvisatie lijkt. De extase uit deel 1 keert terug en óók de slang. Maar nu echt! Twee maal wordt er in deze cantate gerefereerd aan de slang. Allereerst de slang die leidde tot de zondeval in de hof van Eden, en vervolgens het beeld van het ‘bloed-rode serpent’, de middeleeuwse afbeelding van Christus in het voorgeborchte, afgebeeld als een slang aan het kruis. Een symbool tot vergeving, een middel tot genezing dat we nu nog kennen als de aesculaap. Een slang die zich om een staf windt, een heilsslang, die zijn oude huid afwerpt en herboren is (of lijkt). Ook afkomstig uit het oude testament (Numeri 21: 8-9) en verder te traceren in oeroude, universele mythes van Egyptenaren, Grieken, Tolteken en Chinezen. Niet de listige, satanische slang uit het verloren paradijs, maar de slang als vriend die met wijsheid het hogere denkvermogen bij de mens aanboort.

Terug naar de cantate

Hoe fraai eindigt het recitatief in de diepte, in het niets, als opmaat voor de tenor-aria '*Jesu, meines Todes Tod*' (5). De G-majeur toonsoort van de eerste aria keert terug. Het gaat hoorbaar de goede kant op. Krachtige violen in unisono laten het water lustig stromen of horen we hier nu toch de kronkelende bewegingen van het '*Heilschlänglein*' ?

U kunt het zelf vaststellen op zondagavond 31 mei in de Paaskerk.

Tot slot

De cantate sluit af met een vierstemmige zetting van het vijfde couplet uit Ludwig Helmbolds lied *Nun lasst uns Gott, dem Herren dank sagen und ehren*. Deze tekst uit 1575 geeft nog eens kort weer waar de cantate over gaat: *Sein Wort, sein Tauf, sein Nachtmahl dient wider allen Unfall, der heilge Geist im Glauben lehrt uns darauf vertrauen*.

Of de gemeente in Weimar met dit bemoedigend koraal huiswaarts werd gezonden, is niet helemaal zeker. Zowel het handschrift uit Weimar (1715) als de latere editie uit Leipzig (1724) van BWV 165 zijn verloren gegaan. Kortom, het blijft fijn tasten in het duister.

